

УДК 141.7:32.001

КОНЦЕПТ ЧУЖИНЦЯ В ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Андрій Гарбадин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: garbadin@franko.lviv.ua*

Визначено концептуальну суть феномену чужинця в постмодерному політологічному дискурсі як означення процедури конституювання зовнішнього стосовно політологічного дискурсу феномену, як властивих йому внутрішніх характеристик, що взаємодетермінують свій розвиток. Обґрунтовано пріоритетне значення розрізнення в межах сучасних політико-соціальних практик самовизначення людини, її ідентифікації, самовияву та протиставлення найпоширенішим означенням. Продемонстровано специфіку вияву феномену чужинця в рамках сучасних політико-дискурсивних практик, пояснено їх зумовленість і розвиток.

Ключові слова: чужинець, концепт, політологічний дискурс, розрізнення.

Проблема означення концептуальної суті чужинця в межах політологічного дискурсу є надзвичайно актуальною для політичної науки. Адже з'ясування ролі та ваги чужинця визначає те, якою мірою політологічний дискурс дає змогу для вияву політичної свободи. Важливо також наголосити, що концептуальна суть чужинця розкриває і критерії зумовленості основних тематик політологічного дискурсу, який, зі свого боку, набуває практичної форми вияву в межах політичного дискурсу.

Зрештою, усе полягає фактично в розрізненні – рознесенні, відхиленні, відмінності, розмінюванні, розмежуванні, роздрібненні, відході, перетині... І це аж ніяк не межа – смислове спільнокореневе виходить на рівень усякої диференціації, однак уникає винесення на новий, якісний порядок існування.

Доцільніше розглянути розрізнення в сенсі мисленнєвого навантаження, вияву через нього. У контексті цієї тематики розрізнення, осмислене в категоріях епістемологічного трактування, має спонукати визнати смислову неспроможність та неадекватність усякої ідентичності в сенсі самоочевидної обмеженості ідентичності. Ні на теоретичному рівні, ні на емпіричному її доказовість нереально обґрунтувати. Взаємозалежність мереж смислоозначення, що так чи інакше артикульована в рамках наукового дискурсу, унеможливорює трактування ідентичності як досяжності без деформації, спричиненої і процесом пізнання, і конкретно соціально-політичною практикою.

Отже, концептуальну суть феномену чужинця в постмодерному політологічному дискурсі вважаємо за доцільне розглядати як означення процедури конституювання зовнішнього щодо політологічного дискурсу в сенсі йому внутрішньо іманентно властивого. Вважаємо, що не тільки взаємодія політологічного дискурсу із зовнішнім середовищем виявляє можливість його трансформації, радше ідеться про те, що в умовах сучасного глобалізованого,

секуляризованого, плюралізованого світу внутрішню специфіку політологічного дискурсу здебільшого артикульовано як реакцію, як продукт зовнішнього середовища. Локальність у продукуванні політики втратила своє значення і потребує зовнішнього впливу для своєї-таки адекватної циркуляції, зокрема через концепт чужинця. Крім того, такий концептуальний вплив не слід обмежувати рамками виключно суб'єкт-об'єктних, суб'єкт-суб'єктних відносин – він передує їх вияву, постаючи у формі сингулярної інтенсивності.

Зосередьмо увагу на виявленні сутнісних означень чужинця в такому сенсі.

По-перше, у політологічному дискурсі, у постмодерному його розумінні, можливе різновекторне спрямування, хвилеподібне коливання, яке визначають і владні механізми, й ідеологічні особливості. Чужинець, за таких умов, здатен згортати і розгортати цю хвилеподібність, перетинати її, перевіряти на міцність цей рух. Політологічний дискурс у смисловому аспекті спроможний рухатися лише до певної межі, а чужинець позначає безконечність, нетривіальність, необмеженість такого руху.

По-друге, політологічний дискурс – завершений у механізмах свого функціонування конструкт, а чужинець – абстрактна концептуальна модель. Політологічний дискурс завжди скерований на виявлення суті подій, на експлікацію політичних означень із смислового середовища, яке його породжує, а чужинця продукує подія такого рівня і він є горизонтом політологічного дискурсу. Сам концепт чужинця тоді не є ані поверхнею, ані наповненням, ані об'єктом чи суб'єктом – він позбавлений чіткої форми і радше нагадує фрактал, що утворюється на засадах сингулярності.

По-третє, концепт чужинця формує неподільне середовище, весь обшир якого пронизаний межовістю, вигинами, зривами і розривами політологічного дискурсу. Цей дискурс наділяє чужинця сенсом. Тут утворюється цікавий парадокс: первинні механізми ідентифікації в межах дискурсу й утворюють ці тріщини, вигини, які наповнюють чужинця сенсом. А чужинець, зі свого боку, утворює концептуальну цілісність, що є зовнішньою стосовно дискурсу – витіснене, небажане становить його суть. Проте саме цей статус зовнішнього і є невіддільною частиною дискурсу в розумінні його внутрішньої динаміки, оскільки пояснює все те, що дискурс, задля власної завершеності й визначеності, намагається усунути, використовуючи інституційно-неформальні засоби, вибір яких достатньо широкий і здатний гнучко корелюватися залежно від конкретної дискретної ситуації. Отже, єдино можлива сфера вияву чужинця – політологічний дискурс, а чужинець є середовищем вияву політичного дискурсу у всій повноті його означень.

По-четверте, концепт чужинця забезпечує “щільніше” розуміння політологічного дискурсу, сприяє його впорядкуванню та виявленню каналів автохтонного саморозгортання дискурсу через відкриття тих суперечностей, які він містить. З іншого боку, чужинець здатен “підривати” логічну схему функціонування політологічного дискурсу тоталітарного формування, розкриваючи штучність природи його утворення та фіктивність умов його розвитку. Тому й є змога говорити, що політологічний дискурс забезпечує смислопотокми концепт чужинця, і що стрункішою та більш очевидною є динаміка його функціонування, то адекватніший процес розгортання політичного дискурсу.

По-п'яте, складно говорити про чужинця як про концепт, що може визначати одиничний порядок мислення, однозначні потенційні варіанти його розгортання. Цей концепт радше нагадує схему мисленневості, варіативність якої зумовлена можливістю її самопредставлення, тому це не метод, а щось на кшталт горизонту подій, передбачення неминучості

сингулярних точок розвитку політологічного дискурсу, а відповідно, і схем накопичення смислу, можливості його централізації навколо певних узагальнювальних принципів чи автохтонного, синергетичноподібного розвитку. Отже, концепт чужинця як схема, образ розгортання думки передбачає тільки рух, процесуальність, що потенційно у своїй динаміці не визначає рамок, на відміну від політологічного дискурсу, тому і є таким важливим у його осмисленні. Така процесуальність не має визначених координат простору-часу, а, відповідно до їх межового статусу, передбачає смислову гнучкість і рухливість, а також фіксацію точок і осей розгортання смислу в політологічному дискурсі, лінії його спрямованості та потенційної завершеності. Такий смисловий рух у межах політологічного дискурсу породжує зворотний зв'язок із концептом чужинця, моделюючи їх обопільну видозмінюваність.

По-шосте, концепт чужинця є сутнісним фракталом, тобто, передбачаючи чисту варіацію смислу відповідно до цілей та завдань функціонування політологічного дискурсу, він здатен видозмінювати специфіку свого ж функціонування, меж розгортання, динаміки вияву, залишаючись, утім, практично незмінним у сенсі концептуальних правил утворення та завдань, сформульованих у процесі власного існування. Тому доцільно говорити про чужинця як про цілісність у рамках конкретного прикладу, дискретно вичленованого з усієї динаміки функціонування політологічного дискурсу в його процесуальній означеності, оскільки саме з такої позиції він здатен бути середовищем безконечної специфікації смислопотоків, означень політики.

По-сьоме, якщо політологічний дискурс починається з нагромадження проблематики, що провокує його утворення, то концепт чужинця передує його утворенню, виявляючи себе на рівні події або ж їх конгломерату. Він виникає на рівні хаотичного обміну думками, до утворення конкретних визначень, підставою чого є неможливість співвідношення цих визначень, їх миттєве виникнення, а також їх зникнення – така непостійність уже передбачає чужинця. Ця хаотичність курсування смислопотоків не є інертно-стаціонарним процесом, а динамічною варіативністю. У політичному вимірі це можна проілюструвати на прикладі держав із транзитним політичним режимом – динаміка коливань ціннісних пріоритетів, ідеологічних уподобань здатна вражати, проте таке курсування смислозначень ще не сформувалося в політологічний дискурс, функціонування якого могло б визначати та розставляти пріоритети за цими положеннями, але цього немає, зважаючи на те, що правила функціонування політологічного дискурсу передбачають визначеність саме в сенсі демократичних чи тоталітарних важелів його прогресування. Проте навіть у такому становищі чужинець уже подає себе як форма реакції на цю постійну змінність, як консистенція потенційних варіантів дискурсивних практик.

По-восьме, концепт чужинця знімає ілюзію універсальності політики загалом і окремих її законів, що намагаються надати політологічному дискурсу відповідної характеристики, стаючи його центроутворювальними засадами. Ці універсалії, що претендують на статус дефініції політичних явищ і процесів, самі потребують визначення, пояснення, чому, власне, і сприяє чужинець, знімаючи їх завершеність у комунікативному і в епістемологічному сенсі. Тут яскраво виявлено зовнішній статус чужинця щодо політологічного дискурсу, який водночас важливий для розуміння середини, смислового його середовища – чужинець вичленовує нові визначення з того, що саме собою прагне визначати, а натомість є лиш обраним зрізом того, що можна розглядати як суть політологічного дискурсу.

Різноманітність способів утримування, виключення чужинця з конгломерату смислових означень політологічного дискурсу пояснюємо так: динаміка політологічного дискурсу своєю спрямованістю на пошук розв'язку завдань, що виникають у межах політичних відносин, часто прагне уникати чужинця, оскільки він підриває й епістемологічну, і комунікативну ймовірність завершення його функціонування. Та й на загал, концепт чужинця в рамках політологічного дискурсу піднімає нестабільність його розгортання, різновекторність, яка зумовила його виникнення на додискурсивному рівні, проти якої цей концепт фактично і створювано, існування якої і є визначальним чинником можливості про перспективність свободи, вибору, самовияву людини як суб'єкта політичних відносин загалом.

Специфіка концепту чужинця полягає в тому, що його потрібно осмислювати як схему вияву альтернативності політологічному дискурсові, проте його нереально осмислити повною мірою, зважаючи на те, що динаміка його функціонування передбачає постійну змінність, зумовлену динамікою змінності самого дискурсу. Чужинця треба осмислювати, однак його нереально осмислити у відриві від того дискурсу, який його зумовлює. І загалом важливо досліджувати не стільки завершений варіант концепту чужинця, скільки простежувати його дискретні вияви згідно з таким самим підходом до політологічного дискурсу, осмислювати його як зовнішнє стосовно цього дискурсу, таке, що виходить за межі владних механізмів регуляції, ідеологічної орієнтації, такого, що свідчить про логіку і завдання його функціонування, специфіку яких саме можна простежити через концепт чужинця як вияв іманентизації політологічного дискурсу, що й становить його феномен у концептуальному аспекті.

До цього треба додати форму подання концепту чужинця в безпосередньому вияві політичного дискурсу. Цьому дискурсові властиво володіти репрезентативною ідентичністю – з одного боку, через мислячого суб'єкта, з іншого – через концепти, які визначають особливості його самості. Основою такої ідентичності є прагнення уподібненості, узгодженості функціонування цих концептів і суб'єктів, які залежні від них. Механізми ідентичності так чи інакше зумовлюють самототожність учасників політичного дискурсу, зокрема на базі таких означників, як цінності, мораль, гендер, національність тощо, тобто їх природа має аксіологічні, а не матеріальні засади. Подальше розгортання цього механізму передбачає формування “правильності” – у сенсі поляризації взаємозв'язків. Останнім механізмом у цій логіці є заперечення – як форма відмови від того, що не утримує позиція, що базується на ідентифікаційних практиках. Саме так і будується політичний дискурс, позбавлений концепту чужинця.

Важливість концепту чужинця, за таких умов, у тому, що специфіка його функціонування не передбачає схожості та пошуку ідентичності як неодмінного варіанту розв'язання та залагодження проблематики політичного сенсу. Навпаки – ним керує розрізнення. Концепт чужинця відкидає категорію схожості, оскільки вона відтворює межі; він не вступає в поляризаційну взаємодію, що породжує в рамках політичного дискурсу на основі критерію національності чітке розмежування – концепт чужинця передбачає розрізнення, яке відкидає первинну ідентичність, співвідношуваність, що уможливило таку поляризацію.

Концепт чужинця в рамках політичного дискурсу уособлює рухливість, напрям руху, не обмеженого визначеними наперед точками, зумовленість яких продиктована специфікою ідентифікаційних механізмів обмеження. Це чиста дія, не спричинена замкненістю системи репрезентації, хай чим ця репрезентація підкріплена. Така характеристика концепту чужинця

зумовлює можливість його застосування в рамках політичного дискурсу, не обмежуючи дискурс дискретними шаблонами, особливості вияву яких уже логікою свого функціонування передбачають “правильне” та “неправильне”.

У такому контексті важливо теоретично відокремити розрізнення в традиційній схемі марксистсько-гегелівського відчуження та розрізнення в постмодерному його значенні. У межах гегеліанського розуміння відчуження розрізнення є первинною формою утворення протиріч, формуючи передумови для визначення відмінності, а в межах постмодерного трактування ця схема послідовності втрачає своє значення – розрізнення не передбачає відмінності.

Доцільно згадати позицію А. Шафа щодо поділу відчуження на суб’єктивне та об’єктивне. Основою об’єктивного відчуження він визначає відносини між соціальною реальністю та людиною – людина першу наче й продукує, проте безпосереднього впливу на можливість її зміни не має. Сюди можна зарахувати, зокрема, і теорію К. Маркса, тоді як суть суб’єктивного відчуження визначають внутрішні переживання людини – таку думку поділяла більшість дослідників уже ХХ ст. З огляду на предмет нашого дослідження, такий поділ лише наголошує на задекларованій вище позиції: економічні, правові відносини утверджують “об’єктивність” політико-соціальних дискурсивних практик, у рамках яких розгортаються, а отже, й забезпечують домінування означень відмінності, а момент суб’єктивності більш сконцентрований на вияві власне розрізнення.

Саме відчуження, як “процес об’єктивного перетворення людської діяльності і її результатів на певну самостійну силу, що протистоїть людині і панує над нею” [2], втрачає своє опредметнення у сфері власності та поділу праці, оскільки за умов відносної задоволеності матеріальних потреб специфіку розрізнення, а, відповідно, і сутнісних характеристик розрізнення в межах політичного дискурсу посідають проблеми ціннісно-духовної спрямованості. Саме проблематика особистого самовизначення (через гендер), ідентифікації (через націю) та чимало інших впливають на специфіку поведінки та запитів суб’єктів щодо політичного дискурсу. Загалом ці критерії зумовленості розрізнення в межах політичного дискурсу узагальнено можна поділити на етномовні, релігійні, територіальні, етнонаціональні.

Безперечним фактом є те, що гомогенних суспільств не існує, відтак і про гомогенність у межах побудови сучасного політичного дискурсу говорити складно. Численність протиріч, зумовленість яких досліджують через соціополітичні поділи, відображена в латентній формі саме крізь призму концепту чужинця як форми їх первинного вияву. Загалом поняття соціополітичного поділу містить “щонайменше дві соціальні групи, які усвідомлюють наявність відмінностей між ними. Ці соціальні групи будуть продукувати відмінні інтереси, які стимулюватимуть політичних акторів (еліту) на обстоювання цих інтересів на інституційному рівні. Класичним інститутом, який може репрезентувати ці відмінні інтереси, є політична партія” [3]. Предметна проблематика нашого дослідження в цьому контексті здатна виявлятися на латентній стадії їх визначення, оскільки вона передбачає “наявність конкретних ліній поділу, які зумовлюють існування у суспільстві двох чи більше груп з відмінними інтересами. На цій стадії громадяни ще не усвідомлюють своєї окремішності від загалу, тому цю стадію можна розглядати як латентну, або потенційну щодо формування соціополітичного поділу”.

Потрібно зосередити увагу на питаннях, які передбачають появу суперечностей у межах політичного дискурсу й наповнюють значенням функціонування концепту чужинця на сучасному етапі.

По-перше, категорія роду та статі. “Ця категорія якщо й не незмінна, то загальнопоширена й переконлива. Класифікація за родом стає основою інших відмін і підпорядкувань” [4]. Щодо гендерної проблематики, то її артикуляція набуває особливої актуальності за сучасних умов: наголос на гендерному аспекті під час аналізу та вияву політичних суперечностей – незаперечний факт. Це й зумовлює кореляцію смислового означення концепту чужинця залежно від конкретної специфіки політичного дискурсу. Очевидним є факт, що ключовим у цьому аспекті є порушення питання рівності в політичній сфері буття, незалежно від гендерної належності, що уособлює лінії поділу, які й зумовлюють концепт чужинця.

По-друге, категорія простору або території. “Локальності та регіональності, здається, властива та сила гуртування, якої здебільшого бракує диференціації за родом. Але зовнішні ознаки часто оманливі. Регіони легко фрагментуються на місцевості, а місцевості можуть легко розкладатись на окремі поселення” [4]. Особливої ваги ці тенденції регіоналізації набувають через зумовленість глобалізаційними процесами – поширення універсалізації в політичній сфері буття стало причиною й особливої чутливості їх захисту на регіональному рівні, що, зі свого боку, спричинює ідентичність, яка й передбачає концептуалізацію чужинця.

По-третє, категорія національної ідентичності. “Націоналізм є поняттям на означення саме сучасного явища культурної інтеграції. Цей тип національної свідомості сформувався в межах соціальних рухів і постав із процесів модернізації тоді, коли люди водночас і мобілізувалися, і ізолювалися як індивіди. Націоналізм – форма колективної свідомості, яка одночасно передбачає рефлексивне засвоєння культурних традицій, відфільтрованих через історіографію, і поширюється лише через канали сучасної масової комунікації” [1]. Водночас важливим є розуміння того, що посилення актуальності національного чинника, прагнення надати йому пріоритетного значення в рамках політичного дискурсу є радше анахронізмом, аніж необхідністю – загалом ця категорія поляризації в межах політичного дискурсу тільки намагається собою “закрити” питання розрізнення, розосередивши увагу суто на поляризації “свій-чужий”.

Саме так можна проілюструвати специфіку вияву проблематики унаочнення ключових питань функціонування політичного дискурсу і специфіку вияву концепту чужинця за цих умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Габермас Ю.* Громадянство і національна ідентичність // Умови громадянства: зб. ст. К., 2005. С. 49–70 // <<http://izbornyk.org.ua/rizne/haber.htm>>.
2. *Осічнюк Ю.* Відчуження та реалії історичного процесу // Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Центр духовної культури, 2004. № 41 // <http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_41/Osichnuk.htm>.
3. *Романюк А.* Теоретико-методологічний аналіз соціально-політичних поділів // Від соборності до незалежності: стан та динаміка інтеграції українського суспільства у контексті європейських процесів. Львів: ЦПД, 2009 // <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/sobornist_knyzka/sobornist_r1.htm>.
4. *Сміт Е.* Національна ідентичність. К.: Основи, 1994 // <<http://izbornyk.org.ua/-smith/smi.htm>>.

Стаття надійшла до редколегії 27.06.2012

Прийнята до друку 27.08.2012

CONCEPT OF ALIEN IN POLITOLOGICAL DISCOURSE

Andriy Garbadyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: garbadin@franko.lviv.ua*

The conceptual essence of the phenomenon of alien in postmodern political science discourse as constituting an external procedure definition of political discourse on the phenomenon as peculiar to him internal characteristics that determines its development. Grounded priority distinction within modern political and social practices of self-determination of citizens, their identity, self-expression and opposition of the most common definition. Demonstrated specificity of the manifestation of the phenomenon of the alien within modern political discourse practices, provided an explanation of conditionality and development.

Keywords: alien, concept, politological discourse, difference.

КОНЦЕПТ ЧУЖЕСТРАНЦА В ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Андрей Гарбадин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: garbadin@franko.lviv.ua*

Определено концептуальную суть феномена чужестранца в постмодерном политологическом дискурсе как процедуры конституирования внешнего по отношению к политологическому дискурсу феномена, как присущих ему внутренних характеристик, взаимодетерминирующих свое развитие. Обосновано приоритетное значение различия в пределах современных политико-социальных практик человека, его идентификации, самовыражения и противопоставления распространенным определениям. Продемонстрировано специфику проявления феномена чужестранца в пределах современных политико-дискурсивных практик, представлено объяснение их обусловленности и развития.

Ключевые слова: чужестранец, концепт, политологический дискурс, различие.